

Tomasz Wojewodzie

Katedra Ekonomiki i Organizacji Rolnictwa
Uniwersytet Rolniczy w Krakowie

Strategie dostosowawcze gospodarstw ograniczających produkcję rolniczą¹

Wstęp

Trudna sytuacja polskiego rolnictwa, jak wskazuje Tomczak [2001, s. 156] znajduje swój wyraz przede wszystkim w niskich dochodach rolniczych oraz szybkim wypadaniu coraz większej liczby gospodarstw z rynku i ich wycofywaniu się do gospodarki naturalnej (co jest zawsze charakterystyczne dla okresów kryzysowych). Jak pokazują badania Fedyszak-Radziejowskiej [2000, s. 120] zarówno rolnicy, jak i mieszkańcy wsi zdają się prawidłowo oceniać swoje rzeczywiste szanse (a więc także ich brak) na prowadzenie w najbliższej przyszłości dochodowego gospodarstwa rolnego, a także na znalezienie pozarolniczych źródeł zarobkowania na wsi. Większość rolników nie deklaruje aktywnych strategii adaptacyjnych (zwiększanie produkcji, obniżenie kosztów czy powiększanie gospodarstwa). Coraz większa część rolników deklaruje gotowość sprzedaży lub wydzierżawienia ziemi, a dla własnych dzieci pragnie raczej własnej firmy, bądź pracy najemnej w przedsiębiorstwie państwowym niż zawodu rolnika, co jak można przypuszczać spowoduje coraz częstsze częściowe lub całkowite odchodzi od prowadzenia gospodarstwa.

Dominującą cechą struktury gospodarstw domowych obszarów wiejskich związanych z rolnictwem jest wielość form aktywności ekonomicznej, a w konsekwencji źródeł dochodu. Dokonuje się zaawansowany proces subsydiarności, zamienności sfery działalności rolniczej i pozarolniczej [Hunek 2001, s. 75]. Przywykliśmy traktować rolnictwo jako podstawowe źródło dochodów rodzin mieszkających na wsi, pod koniec XX wieku bardzo dużą uwagę przywiązywało się do koncepcji wielofunkcyjnego rozwoju wsi i rolnictwa, dziś natomiast należy podkreślić, że dla znacznej części rodzin rolniczych dochody z rolnictwa mają charakter uzupełniający, suplementarny. Widoczne to jest szczególnie na

¹Praca naukowa finansowana ze środków na naukę w latach 2006–2008 jako projekt badawczy nr 2 P06R 020 30.

obszarach górskich i podgórskich Małopolski i Śląska gdzie produkcja rolnicza prowadzona w niewielkich obszarowo gospodarstwach napotykała wiele barier naturalnych i ekonomicznych, a lokalny dobrze rozwinięty przemysł pozwalał przez wiele lat na relatywnie łatwe podjęcie pracy poza rolnictwem. Koszt alternatywny pracy w gospodarstwie rolniczym staje się coraz wyższy co powoduje, iż coraz większa część gospodarstw rolniczych ogranicza lub wygasza produkcję rolniczą.

Uwagi metodyczne

Opracowanie stanowi jeden z elementów rozważań nad przyczynami zaniechania i ograniczania produkcji rolniczej przez gospodarstwa rolne w południowej Polsce². Badania ankietowe zostały przeprowadzone wśród użytkowników gospodarstw rolniczych powiatu wadowickiego. Wybór powiatu wynika z jego lokalizacji oraz charakteru rolnictwa, dobrze oddających warunki panujące na Pogórzu Zachodniobeskidzkim i w Beskidach Zachodnich. Dobór gospodarstw ze względu na podjęty temat był celowo-losowy, przedmiotem zainteresowania były gospodarstwa, które zaniechały lub znacznie ograniczyły produkcję rolniczą, tzn. skala produkcji rolniczej mierzona wartością produkcji końcowej brutto gospodarstwa zmniejszyła się o minimum 50% w stosunku do okresu wskazanego przez respondenta za najlepszy dla tego gospodarstwa. Weryfikacja przeprowadzonych ankieto-wywiadów pozwoliła poddać dalszej analizie 264 gospodarstwa spełniające założone kryteria.

Głównym celem opracowania jest przedstawienie zaawansowania procesów upadku ekonomicznego wśród gospodarstw rolniczych obszarów górskich i podgórskich. Upadek ekonomiczny rozumiany jest jako ograniczanie funkcji produkcyjnych gospodarstwa, aż do momentu całkowitego wygaszenia działalności rolniczej.

Gospodarstw dla których praca w rolnictwie stanowi główne źródło dochodów użytkownika i jego rodziny było w badanej próbie 4,5% – tzw. typowe gospodarstwa rolne (ROL). Znakomitą większość (ponad 95%) stanowiły natomiast dominujące na tym obszarze gospodarstwa suplementarne, tzn. gospodarstwa rolne stanowiące uzupełnienie dochodów rodziny, dla której głównym źródłem dochodów są środki pochodzące spoza gospodarstwa np. praca najemna, świadczenia, działalność gospodarcza. Prawie 57% badanych gospodarstw miało charakter tzw. stabilnych gospodarstw suplementarnych (SU), czyli takich

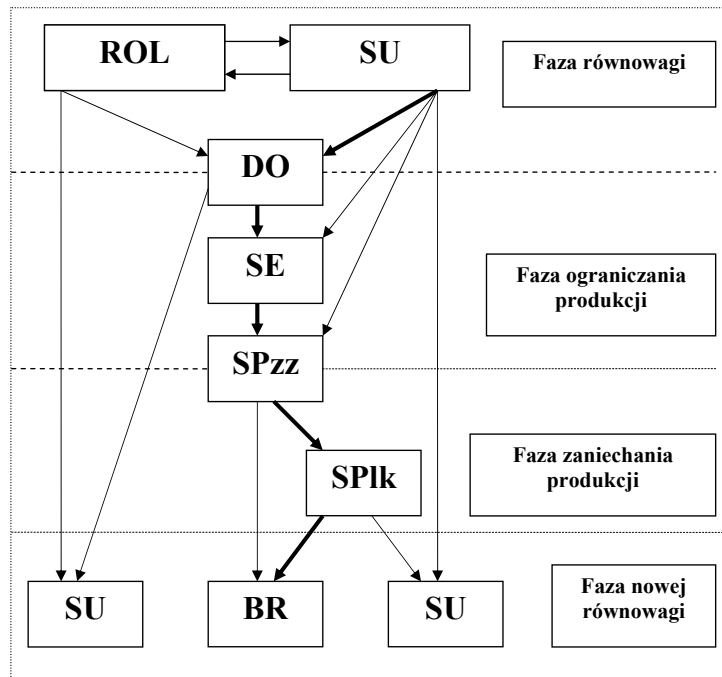
²Badania prowadzone przez Katedrę Ekonomiki i Organizacji Rolnictwa Akademii Rolniczej w Krakowie w latach 2006–2008.

gdzie nastąpiła stabilizacja produkcji rolniczej, będącej źródłem samozaopatrzenia lub/i dodatkowych dochodów dla rodziny rolnika.

Rozważania teoretyczne nad przyczynami ograniczania i zaniechania produkcji przez gospodarstwa rolne wskazują na bardzo duże znaczenie dla tego procesu faktu posiadania przez dane gospodarstwo realnego następcy, osoby która chce, może i potrafi zagwarantować utrzymanie procesów produkcyjnych w gospodarstwie. Założono zatem, iż jeżeli jest realny następcą³ gospodarstwo bez większych problemów przechodzi z jednej fazy stabilnej produkcji do drugiej (stabilizacja produkcji może być na niższym, rzadziej na wyższym poziomie):

ROL → ROL lub SU → SU lub ROL → SU

W przypadku, gdy gospodarstwo nie posiada realnego następcy, w procesie dochodzenia do nowej równowagi pojawiają się liczne typy gospodarstw o charakterze przejściowym (rys. 1): „gospodarstwa na dożycie” (DO), „gospo-

Rysunek 1

Przekształcenia formy gospodarstwa rolnego w trakcie zmiany pokoleniowej właścicieli⁴

³W dalszej części rozważań w trakcie prognozowania przemian w gospodarstwach za realnego następcę uznawano osobę, która ma ponad 18 lat i pracuje w gospodarstwie obecnie minimum 10 godzin tygodniowo, co świadczy o jej zaangażowaniu w obecną działalność gospodarstwa i chęć jej kontynuowania.

⁴Grubą linią zaznaczono najbardziej prawdopodobny kierunek przekształceń.

darstwa seniorów” (SE), „*gospodarstwa zachowawcze o charakterze spekulacyjnym*” (SPzz) oraz „*podmioty spekulacyjne*” (rzadziej biznesowe) traktujące gospodarstwo, a szczególnie jego zasoby ziemi wyłącznie jako lokatę kapitału (SPlk).

DO – gospodarstwo, w którym produkcja prowadzona jest głównie z myślą osiągnięcia świadczeń emerytalnych (min. 1 osoba ma powyżej 50 roku życia i oczekuje na rentę bądź emeryturę rolniczą, brak realnego następcy, który podtrzyma produkcję rolniczą).

SE – gospodarstwo seniorów, produkcja wynika jedynie z przyzwyczajenia i uporu osób posiadających świadczenia emerytalne lub rentowe (obydwaj współmałżonkowie posiadają powyżej 50 lat oraz niezarobkowe lub zarobkowe lecz pozarolnicze źródło dochodów, brak realnego następcy, może występować formalny następca, który jednak jedynie pomaga w gospodarstwie, posiadając inne źródło dochodów).

SPzz – gospodarstwo przejęte przez następców z myślą o jego sprzedaży w przyszłości lub czerpania korzyści o charakterze socjalnym (np. dostęp do rolniczych ubezpieczeń społecznych), produkcja prowadzona jest jedynie w celach zachowawczych, właściciel nie ma chęci, czasu lub/i środków na rozwój gospodarstwa, produkcja zostaje uproszczona i ograniczona, dłuższy okres postępowania w ten sposób prowadzi do całkowitej utraty możliwości produkcyjnych i reprodukcyjnych gospodarstwa, a w konsekwencji zaniechania produkcji.

SPlk – gospodarstwo stanowi rezerwar ziemi, działalność rolnicza ograniczona jest do niezbędnego minimum lub prowadzona jest przez osoby trzecie. Posiadanie ziemi stanowi jedynie formę lokowania kapitału, umożliwia dostęp do przywilejów socjalnych (KRUS) lub/i korzyści płynących ze wspólnotowej polityki rolnej, ewentualnie ma za zadanie zabezpieczać byt rodziny w przypadku wystąpienia sytuacji kryzysowych. Taka forma może powstać również w wyniku zakupu ziemi przez osobę niebędącą dotychczas rolnikiem, a dysponującą wolnym kapitałem oraz w przypadku bardzo dużego zaangażowania się właściciela ziemi w działalność gospodarczą, co marginalizuje całkowicie działalność rolniczą.

Zaawansowanie procesów ograniczania produkcji

Przeprowadzone badania wykazały, że wśród gospodarstw ograniczających produkcję rolniczą w powiecie wadowickim najliczniejszą grupę stanowią tzw. stabilne gospodarstwa suplementarne (SU), które przystosowały się do nowych warunków gospodarczych. W porównaniu z okresem, który ich użytkownicy wskazywali jako najbardziej korzystny dla tych gospodarstw, nastąpiły znaczne

zmiany w organizacji produkcji, polegające przede wszystkim na ograniczeniu działalności pracochłonnych, w tym szczególnie produkcji mleka. Prowadzona produkcja zachowała jeszcze częściowo charakter produkcji towarowej lecz dominuje produkcja na samozaopatrzenie. Środki uzyskane z produkcji sprzedanej, trafiają na ogół ponownie do gospodarstwa, pozwalając na finansowanie zakupu środków obrotowych, drobnych remontów i napraw. Średnia wartość produkcji towarowej z 1 ha dla tej grupy gospodarstw wynosiła w 2005 roku ok. 1200 zł, przy czym ok. 15% gospodarstw nie prowadziło sprzedaży swoich produktów.

Bardzo duży udział w badanej próbie mają tzw. „*gospodarstwa seniorów*”, których żywotność jest w większości przypadków uzależniona od stanu zdrowia użytkowników posiadających już świadczenia emerytalno-rentowe. Większość z tych gospodarstw stanowi sposób na życie osób starszych, które nie mogą się pogodzić z brakiem zaangażowania młodszych pokoleń w produkcję rolniczą. Gospodarstwa te bardzo często posiadają zbyt małą produkcję towarową, aby sfinansować w pełni bieżącą działalność oraz zakup obrotowych środków produkcji. W 2005 roku średnia wartość produkcji towarowej wynosiła w badanych gospodarstwach ok. 670 zł/ha, przy czym co trzecie gospodarstwo nie posiadało produkcji towarowej.

Ciekawą i dość liczną grupę gospodarstw stanowią tzw. „*gospodarstwa na dożycie*”, gdzie wobec braku realnego następcy głównym celem prowadzonej działalności rolniczej jest dotrwanie do momentu uzyskania renty lub emerytury rolniczej przez dotychczasowego użytkownika. Gospodarstwa te charakteryzują się bardzo często większym zaangażowaniem w produkcję rolniczą niż tzw. „*stabilne gospodarstwa suplementarne*”, gdyż prowadzona w nich produkcja rolnicza stanowi bardzo istotne źródło dochodów dla rodziny rolnika. Uzyskiwana w 2005 roku średnia wartość produkcji towarowej była dla tej grupy gospodarstw wyższa niż w innych typach gospodarstw suplementarnych wynosząc ponad 1700 zł/ha. Wyższą wartość tego wskaźnika miały natomiast gospodarstwa opisane jako tzw. „*typowe gospodarstwa rolnicze*” (ROL), gdzie wynosił on ponad 3200 zł/ha.

Niewielką wartość produkcji towarowej – średnio 540 zł wykazały gospodarstwa o charakterze zachowawczym (SPzz), przy czym zaledwie co drugie posiada powiązania z rynkiem produktów rolnych. Produkcji towarowej nie wykazały gospodarstwa sklasyfikowane jako spekulacyjne (SPIk).

Przeprowadzone badania (analiza przesłanek ograniczania produkcji, wieku użytkownika, zaangażowania członków rodziny w pracę w gospodarstwie, posiadanych źródeł dochodów członków rodziny, planów rozdysponowania posiadanej ziemi) pozwoliły na sporządzenie prognozy krótko i średnioterminowej dla rozpatrywanych gospodarstw. W perspektywie kilku lat udział gospodarstw nie prowadzących produkcji rolniczej wśród badanych gospodarstw zwiększy

się z 3,8% do 33,6% (SPlk+BR), a w perspektywie kilkunastu przekroczy 60% (tab. 1). Oznacza to uwolnienie znacznych zasobów ziemi rolniczej, która może być wykorzystana przez jednostki silniejsze ekonomicznie.

Tabela 1

Prognoza struktury badanych gospodarstw

Wyszczególnienie	Obecnie	Perspektywa kilku lat	Perspektywa kilkunastu lat
%			
ROL	4,5	0,0	0,0
SU	56,0	30,9	24,2
DO	11,4	10,2	0,0
SE	22,0	18,5	9,8
SPzz	2,3	6,8	5,3
SPlk	3,8	27,9	43,3
BR*	0,0	5,7	17,4

BR* gospodarstwa bezrolne, podmioty funkcjonujące w statystyce powszechnej jako gospodarstwa rolnicze, nieposiadające w praktyce cech gospodarstwa rolnego tzn. powierzchnia <1 ha UR lub produkcja rolnicza ograniczona do przydomowego ogródka.

Źródło: Badania własne.

Poszczególne etapy ograniczania produkcji rolniczej są bardzo trudne do rozgraniczenia i odmiennie przebiegają w wyodrębnionych grupach gospodarstw, a nawet w poszczególnych gospodarstwach. W perspektywie kilkunastu lat, spośród gospodarstw opisywanych obecnie jako „*stabilne gospodarstwa suplementarne*”, taki charakter zachowa jedynie ok. 40%. Pogłębiające się procesy ograniczania produkcji spowodują, że co piąte gospodarstwo z tej grupy rozważa będzie sprzedaż ziemi, a pozostała część przybierze charakter jednostek nieprowadzących produkcji rolniczej.

Spośród gospodarstw, które obecnie czerpią dochody głównie z rolnictwa (ROL), zaledwie co czwarte deklaruje, iż ma realnego następcę, we wszystkich jednak przypadkach posiada on pozarolnicze źródło dochodów, co wskazuje na zmianę charakteru gospodarstwa w przyszłości z „*typowo rolniczego*” (ROL) na „*stabilne gospodarstwo suplementarne*” (SU). Dla 5 z 12 gospodarstw w tej grupie najbardziej prawdopodobnym rozwiązaniem jest przekształcenie gospodarstwa w jednostkę prowadzoną przez seniorów (po osiągnięciu przez dotychczasowych użytkowników świadczeń emerytalnych lub renty). Pozostałe gospodarstwa z tej grupy w perspektywie kilkunastu lat zaprzestaną prawdopodobnie produkcji rolniczej (SPlk lub BR).

Na obszarze Beskidów Zachodnich i Pogórza Zachodniobeskidzkiego najczęściej występującym modelem ograniczania i zaniechania produkcji w gospodarstwach rolnych jest:

SU → DO → SE → SPzz → SPLk → BR

Bardzo popularny na tym obszarze model gospodarstw chłoporobotniczych, przy relatywnie łatwiejszym dostępie do rynku pracy pozarolniczej przez wiele lat utrzymywał w znacznej części mieszkańców tego obszaru przekonanie o braku opłacalności produkcji rolniczej, a więc i zasadności jej prowadzenia. Co, dla małych gospodarstw tego regionu jest twierdzeniem znajdującym uzasadnienie ekonomiczne. Ma to również obecnie bardzo wielki wpływ na zmianę stosunku młodego pokolenia do ziemi i pracy w rolnictwie. Funkcjonowanie gospodarki w warunkach rynkowych, niekorzystne zmiany w relacjach cen produktów rolnych i środków produkcji, przy zdecydowanie wyższym alternatywnym dochodzie z pracy poza rolnictwem zwiększyły niechęć potencjalnych następców do przejścia gospodarstwa i podtrzymywania działalności rolniczej. Zmiana modelu pracy poza gospodarstwem z ośmiogodzinnego (5 dni w tygodniu) w zakładach przemysłowych na często kilkunastogodzinny lub nienormowany w podmiotach prywatnych, przy bardzo popularnych okresowych wyjazdach do pracy za granicę wymusiły w pierwszym okresie uproszczenie produkcji, a następnie jej ekstensyfikację i ograniczanie, co przede wszystkim się na produkcji zwierzęcej.

Spośród badanych gospodarstw ograniczających produkcję rolniczą prawie 28% dokonywało już transakcji sprzedaży ziemi, a 16 % sprzedaży maszyn rolniczych. Sprzedaży ziemi najchętniej dokonywały gospodarstwa sklasyfikowane jako gospodarstwa spekulacyjne (prawie 60% SPLk), natomiast wyprzedzały maszyn gospodarstwa zachowawcze o charakterze spekulacyjnym (50% SPzz).

Respondenci poproszeni zostali również o podział hipotetycznej kwoty 500 tys. złotych, gdyby taką wygrali w totolotka. W przeprowadzonych badaniach podobnie jak w przypadku badań preferencji inwestycyjnych, przeprowadzonych w okresie Powszechnego Spisu Rolnego 1996 oraz w badaniach Instytutu Spraw Publicznych 1999 [Wilkin 2000, s. 145], na pierwsze miejsce wysunęły się inwestycje w budynki mieszkalne (tab. 2). Wśród najczęściej wybieranych przez respondentów celów znalazły się przede wszystkim cele podnoszące jakość życia. Respondenci odpowiadając na postawione im pytanie wskazali przede wszystkim swoje marzenia, gdyż prawdopodobnie nigdy wcześniej nie widzieli takiej kwoty pieniędzy. Na inwestycje w gospodarstwo rolnicze przeznaczycie by część z wygranej kwoty zaledwie kilkanaście procent respondentów. W budynki gospodarze byłoby skłonne zainwestować co czwarte „gospodarstwo na dożycie” (DO) oraz po niespełna 17% użytkowników „typowych gospodarstw rolniczych” (ROL) i „stabilnych gospodarstw suplementarnych” (SU). *Gospodarstwa rol-*

Tabela 2

Sposób podziału przez respondentów hipotetycznej kwoty 500 tys. zł (np. wygranych w totolotka)

Wyszczególnienie	Odsetek respondentów wybierających dany cel (%)*	Średnia kwota (tys. zł)	
		respondenci ogółem	respondenci wybierający dany cel
Zakup samochodu osobowego	51,7	36,6	70,8
Wpłata na lokatę (konto) bankowe życie z odsetek	69,2	138,0	199,4
Podróże i wypoczynek	49,8	28,8	57,8
Inwestycja w budynek mieszkalny	75,3	96,4	128,1
Inwestycja w budynki gospodarcze	13,7	14,8	107,8
Zakup ziemi rolniczej i powiększenie gospodarstwa	10,3	11,4	111,5
Zakup, modernizacja sprzętu rolniczego	16,3	19,8	121,4
Rozpoczęcie działalności gospodarczej (firma)	20,5	32,2	156,9
Edukacja rolnika i współmałżonka	3,0	1,8	58,8
Edukacja członków rodziny (dzieci)	26,2	17,7	67,3
Darowizna na rzecz członków rodziny	44,9	81,2	181,0
Darowizny na rzecz innych osób i instytucji	9,1	6,7	73,3
Inne	6,1	14,6	239,4

* Respondent mógł podzielić kwotę 500 000 zł na dowolną liczbę celów

Źródło: Badania własne.

nicze (ROL) również zdecydowanie częściej były skłonne przeznaczyć część zaproponowanej kwoty na zakup ziemi rolniczej i powiększenie gospodarstwa (16,7% gospodarstw) oraz na zakup i modernizację sprzętu rolniczego (41,7% gospodarstw). Żadne z gospodarstw o charakterze zachowawczym (SPzz) i spekulacyjnym (SPlk) nie uwzględniło w podziale 500 tys. złotych inwestycji w zasoby gospodarstwa, co pośrednio świadczy o znacznej niechęci ich użytkowników do produkcji rolniczej i może być przesłanką do postawienia tezy, iż będą się oni chcieli w niedalekiej przyszłości pozbyć również posiadanych zasobów ziemi i maszyn rolniczych. Wśród respondentów wskazujących chęć inwestowania w budynki gospodarcze najwyższe kwoty na ten cel byli skłon-

ni przeznaczyć użytkownicy „*gospodarstw seniorów*” (SE), deklarując średnio 200 tys. zł. Natomiast wśród chętnych do zakupu ziemi rolniczej najwyższe kwoty na ten cel rezerwowali właściciele „*gospodarstw rolniczych*” (ROL) – średnio 225 tys. zł, kilkakrotnie więcej niż w pozostałych analizowanych grupach. Użytkownicy *stabilnych gospodarstw suplementarnych* (SU) byli skłonni przeznaczyć średnio wyższe od pozostałych grup kwoty na zakup i modernizację sprzętu rolniczego (ponad 137 tys. zł), co pozwala wysunąć przypuszczenie, że stosunkowo bardziej niż w pozostałych grupach odczuwają jego brak ze względu na dużą aktywność zawodową poza gospodarstwem.

Podsumowanie

Prezentowane rozważania oraz wyniki badań dotyczą przede wszystkim gospodarstw ograniczających produkcję rolniczą. Trwające procesy upadku ekonomicznego gospodarstw rolniczych bardzo rzadko kończą się upadłością w znaczeniu prawnym, na ogół prowadzą do ograniczenia funkcji produkcyjnych gospodarstwa. Coraz częściej właściciele tych gospodarstw decydują się na sprzedaż części posiadanych zasobów ziemi oraz sprzętu rolniczego. Można to uznać za zjawisko korzystne społecznie gdyż transfer ziemi jest jednym z niezbędnych warunków sukcesu dla gospodarstw „walczących” o przetrwanie – stosujących aktywne strategie dostosowawcze do obecnych warunków gospodarki rynkowej i mechanizmów wspólnotowej polityki rolnej.

Większość ekonomistów przychyliła się do stwierdzenia, że zaledwie 20% polskich gospodarstw rolniczych ma szanse konkurować na rynku unijnym. Na obszarach górskich i podgórskich odsetek ten będzie znacznie mniejszy. Nie oznacza to jednak, że pozostałe gospodarstwa znikną, choć zapewne większość z nich będzie stopniowo wygaszać prowadzoną produkcję rolniczą. Jak wskazują przeprowadzone badania i analizy dla większości gospodarstw ograniczających produkcję rolniczą proces ten zakończy się upadkiem ekonomicznym gospodarstwa i przekształceniem go w gospodarstwo domowe z właścicielem ziemi, użytkowanej przez podmioty silniejsze ekonomicznie. Część gospodarstw zachowa swój suplementarny charakter do momentu całkowitej utraty zdolności produkcyjnych, co wynika z przesłanek pozaekonomicznych, takich jak: przywiązanie do tradycji i pracy na roli, możliwość uzyskania przywilejów socjalnych, dodatkowych dochodów (produkcja towarowa, dopłaty) oraz walory ekologiczne wytwarzanych samodzielnie produktów żywnościowych.

Literatura

- FEDYSZAK-RADZIEJOWSKA B.: *Stosunek ludności wiejskiej do procesu zmian w polskim rolnictwie*, [w:] Chłop, rolnik, farmer?: Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej – nadzieje i obawy polskiej wsi, red. X. Dolińska, Wydawnictwo ISP, Warszawa 2000, str. 105–121.
- HUNEK T.: *Ewolucja modelu wsi polskiej*, [w:] Przyszłość wsi polskiej. Wizje, strategie, koncepcje, red. L. Kolarska-Bobińska, Wydawnictwo ISP, Warszawa 2001, str. 63–78.
- TOMCZAK F.: *Przyszłość wsi polskiej w kontekście doświadczeń światowych* [w:] Przyszłość wsi polskiej. Wizje, strategie, koncepcje, red. L. Kolarska-Bobińska, Wydawnictwo ISP, Warszawa 2001, str. 155–173.
- WILKIN J.: *Gospodarstwa inwestujące oraz gospodarstwa upadające – strategie dostosowawcze* [w:] Chłop, rolnik, farmer? Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej – nadzieje i obawy polskiej wsi, (red.) X. Dolińska, E. Wosik, Wydawnictwo ISP, Warszawa 2000, s. 140–147.

ADJUSTMENT STRATEGIES OF AGRICULTURAL FARMS THAT LIMIT THE PRODUCTION

Abstract

The paper aims to present the theoretical discussion on the changes that are taking place in Polish agricultural farms which limit the production. The discussion is extended an attempt to find reasons of economic collapses of farms in Polish areas of Carpathian mountains.